

ЖИТТЯ ОСТАПА ТЕРЛЕЦЬКОГО: ПРАГНЕННЯ ДО ІДЕАЛУ І ПРИСУДИ РЕАЛЬНОСТІ

Марія КОТИК-ЧУБІНСЬКА

*Інститут Івана Франка НАН України,
вул. Драгоманова, 18, Львів, Україна, 79005,
e-mail: mczub2006@ukr.net*

Висвітлено головні віхи біографії Остапа Терлецького – публіциста, історика, громадського діяча 60–90-х років XIX століття. Увагу зосереджено на ідейних пошуках О. Терлецького, на представленні його творчих взаємин із Іваном Франком та іншими українськими письменниками й культурно-громадськими діячами – Володимиром Навроцьким, Юрієм Федьковичем, Володиславом Федоровичем, Михайлом Павликом, Михайлом Драгомановим, Наталією Кобринською, Ольгою Кобилянською. Зроблено спробу крізь призму подій із життя О. Терлецького показати історію його покоління: як (у 60-х роках XIX століття) у молодих людей формувалося почуття українськості; як ішли пошуки шляхів до зміни несправедливого суспільного укладу; як О. Терлецький повірив у доленосність соціалістичних ідей і як несправедливий судовий процес на довгий час позбавив його праці і пристановища, а дав доброго друга – Івана Франка; як у долі О. Терлецького і в його натурі переплелися «поетичне успособлення» і творчі поразки, тяжка матеріальна скрута й кришталева чесність, фізична кволість та сила духу.

Остап Терлецький – автор дослідження, яке й донині не втратило свого значення, – «Літературні стремління галицьких русинів (від 1772 до 1872 року)»; його розділи про скасування панщини в Галичині опубліковані окремим виданням під назвою «Знесення панщини в Галичині. Причинок до історії суспільного життя і суспільних поглядів 1830–1848 рр.» (1895).

Остап Терлецький був дитиною свого часу – глибоко переймався новими соціалістичними ідеями, вірив у силу розуму і просвіти, готовий був жертвувати своїм добробутом, навіть здоров'ям задля утвердження ідеалів рівності і справедливості. Часто у житті він ставив мету, яка перевищувала його сили, і тоді падав під тягарем покладеного на себе обов'язку. Він кшталтував свої переконання, щоби бути твердим, як Кістка (один із псевдонімів О. Терлецького), хоч добре знав, що був за натурою малий і тихий, як Мак. О. Терлецький завжди був у ряді тих небагатьох, хто ішов поруч з І. Франком.

Ключові слова: народовські громади, соціалістичні ідеї, судовий процес, Іван Франко, товариство «Січ», історичні розвідки, скасування панщини в Галичині, дружні взаємини.

Про Остапа Терлецького як про публіциста, історика, громадського діяча ми сьогодні згадуємо не так через його досягнення у цих царинах діяльності, як у зв'язку з тим, що його життєвий шлях був міцно пов'язаний із долею Івана Франка. Певною

мірою, можна сказати, що І. Франко – набагато сильніший за О. Терлецького і фізично, і потугою свого розуму – часами бачив у ньому, у його долі віддзеркалення себе самого. Дотепер, хоч скільки вже написано досліджень і розвідок про О. Терлецького, Франкова «жмінка спогадів і матеріалів» – «Д-р Остап Терлецький» [47, т. 33, с. 304–370], залишається фундаментальною і всеохопною, а його слова про товариша – найглибшими та найпроникливішими: «Життя Остапа Терлецького цінне й важне для нас власне тим, що йому судилося жити й терпіти, і проявляти певний вплив у Галицькій Русі в пору тяжкого перелому і в додатку судилося впасти одною з жертв того перелому. [...] Той непоказний, скулений та мовчазливий чоловік, той педант, що не виходив на вулицю, не завинувши хусткою шиї і не позатикавши вух ватою, той чоловік, що його життя минало правильно, як добре заведений годинник: канцелярія, дешева реставрація, де їв обід, дешева кав'ярня, де пив каву й читав газети, і тісенька кімнатка, де працював і спав, – то був увесь його світ, – той, бачилось би, сухий педант та паперовий міль був увесь свій вік непоправним ідеалістом, плекав у своїй душі полум'я високих змагань, жив усе для інших, для загалу і силкувався все життя ширити та розсвічувати те благодотворне полум'я в своїм оточенні» [47, т. 33, с. 304–305].

У цій статті, після висвітлення життя та діяльності О. Терлецького у дослідженнях Євгена Пронюка [26], Сидора Кіраля [9; 10], Ігоря Мельника [19], Тараса Романіва [27], спробуємо окреслити найважливіші віхи біографії Остапа Терлецького, крізь призму подій його життя показати історію його покоління: як формувалося тоді (у 60-х роках XIX століття) у молодих людей почуття українськості; як ішли пошуки шляхів зміни несправедливого суспільного укладу; як О. Терлецький повірив у доленосність соціалістичних ідей і як несправедливий судовий процес на довгий час позбавив його праці і пристановиська (а дав доброго друга – Івана Франка); у статті також буде висвітлено як зав'язувалися знайомства Терлецького з іншими літераторами (письменниками та культурно-громадськими діячами), відбувалися зустрічі та співпраця (або неприязнь) із Михайлом Павликом, Михайлом Драгомановим, Юрієм Федьковичем, Наталією Кобринською, Ольгою Кобилянською; як переплелися у долі Терлецького і в його натурі «поетичне успособлення» і творчі поразки, тяжка матеріальна скрута і кришталева чесність, фізична кволість і сила духу.

Терлецький Остап (Станіслав) Степанович (псевдоніми і криптоніми: В. Кістка, Василь Кістка, Ів. Заневич, Іван Заневич, В. Мак, Остафій Туземний, Патсон, Михалко, Запорожець з-над Дунаю, Остап Т., О. Т-кій, О. Т-кий, О. Т.) народився 5/17.II.1850 року у с. Назірній (Назорній) Коломийського повіту, тепер с. Назірна Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. Рід Остапа Терлецького походив із давнього великого роду Терлецьких, що належали до дрібної підкарпатської шляхти. Батько, Степан Миколайович Терлецький (1817–1867), був парохом церкви Успенія Пресвятої Богородиці с. Назірної, «відзначався приязним ставленням до селян, [...] ретельно дбав він про сільську школу, про навчання в ній усіх дітей шкільного віку» [26, с. 21]; мати – Елеонора, з Цурковських, померла приблизно 1862 [26, с. 22].

Станіславівська гімназія. Після закінчення нормальної школи у Коломій Терлецький учився в Першій вищій станіславівській гімназії (1859–1868). «Навчався

Станіслав (саме таким було його метричне ім'я. – *М. К.-Ч.*) добре, особливо в останніх класах гімназії. На передостанньому році навчання його спіткало ще одне велике горе: 25 лютого 1867 року помер батько. Шестеро осиротілих дітей розійшлися по родичах. Опікуном Станіслава став родич по батькові священник Порфир Білінкевич» [26, с. 22]. У той час у багатьох містах Галичини в осередках студентської молоді виникали т. зв. народовські громади – у Самборі, Перемишлі, Тернополі (1863), Дрогобичі, Бережанах (1864) – із головним осередком у Львівському університеті. Активним агітатором створення таких громад був львівський семінарист Данило Тянячкевич (псевдо – Грицько Будеволя). Але ініціатором зав'язання громади у Станіславові став інший семінарист, Олекса Стефанович, приbrane ім'я – Олекса Непоправний. Влітку 1865 року на вакаціях він познайомився з О. Терлецьким і висловив думку, що у Станіславівській гімназії учням варто згуртуватися для праці і боротьби за кращу долю рідного народу. Тому, одного осіннього вечора 1865 року, на березі річки Тисмениці зійшлися станіславівські гімназисти і, натхненні палкою промовою та закликами О. Терлецького до праці для рідного народу, постановили діяти спільно як громада. Ідейним очільником товариства став Володимир Навроцький. Серед головних пунктів плану дій було винесено такі: збирати громадську бібліотеку; вивчати українську історію, літературу (громадівці передплачували народовські видання, читали й обговорювали твори українських письменників – Т. Шевченка, Ю. Федьковича, Марка Вовчка, О. Стороженка, Д. Мордовця, О. Кониського, П. Куліша, М. Костомарова); закласти громадську касу; вивчати життя народу «збиранем народних пісень і казок, виучуванем народних звичаїв» [34, с. 140].

Народовські ідеї та ідеали визначали перший етап становлення політичного світогляду Терлецького. Окрім перерахованих у статуті позицій, основою спільницького руху 60-х років був активний антипольський рух. «Не дивно, що Терлецький, по-юнацькому протестуючи проти полонізації Галичини, міняє своє метричне ім'я Станіслав на Євстафій – Остап» [26, с. 24]. На час навчання у гімназії Остап активно цікавився народною творчістю, записував пісні, легенди. Добірку його фольклорних знахідок було опубліковано у газеті «Правда» – «Коляди. [Із збірника О. Терлецького]» [40, с. 10–11]. Станіславівська громада відзначалася активною публіцистичною діяльністю, у час, коли занепав народовський науково-літературний часопис «Нива», О. Терлецький разом із однодумцями взявся видавати літературну рукописну газету «Зірка». Газета виходила від жовтня 1865 двічі на місяць. О. Терлецький (під псевдонімом Заневич) був її редактором і переписувачем: «задня своєї прегарної каліграфії та невичерпаної пильності мав задачу переписувати кожний номер» [47, т. 33, с. 307]. Володимир Навроцький (псевдо – Бузько) був головним критиком газети – у кожному наступному номері він аналізував позитиви і хиби попереднього числа видання. «Станіславівська “Зірка” була відома багатьом народовським громадам (між ними тривав обмін рукописними газетами), її вважали “найбільшою і найкращою”» [26, с. 28]. У цій газеті з'явилися перші проби пера О. Терлецького – вірші, оповідання, публіцистичні статті. Він навіть намагався залучати до співпраці з часописом Юрія Федьковича, їздив до письменника у Сторонець-Путилів. За сприяння станіславівської учнівської громади у Коломиї було видано книжку віршів

Ю. Федьковича [46]. О. Терлецький листувався із буковинським соловієм і, своїм звичаєм, супроводжував звертання романтичними прикрасами та сентиментальними компліментами («прошу-благаю, сповніть прозьби мої – не цурайтеся нас, бо всі ми Вась любимо, бо всім нам Ви другий Тарас» [45, с. 118]), на що Ю. Федькович одного разу відповів неопереному адресатові: «Панчику! Я вас щире люблю але ваші тіради не конче» [46, с. 118]. У тих тирадах все ж була одна правда: у тому, що стильова манера буковинського соловія («Мертвець», «Сині пюря», «Городенчук» та ін.) мала велику схожість із лірикою Шевченка. Тому – *другий Тарас*.

На час навчання у гімназії О. Терлецького спіткали перші життєві випробування: смерть батьків, нерозділена любов до сільської дівчини Марці. Особиста драма, вважав І. Франко, стала причиною хвороби Остапа: «Вернувши на вакації 1867 р. додому й бачачи свою милу заміжжю, Остап тяжко занедужав і дістав епілептичних нападів, що в довгих або коротших відступах мучили його цілих 20 літ і назавсідги зломали його енергію, розстроїли нерви і звихнули ціле життя. Не помогли ніякі ліки, не поміг побут у горах [...] літом 1867 р. По maturі 1867 р. хвороба погіршилася навіть до тої міри, що Остап був змушений зробити цілорічну перерву в студіях» [47, т. 33, с. 311–312]. Хоч у листах до свого старшого гімназійного товариша Мелітона Бучинського О. Терлецький скаржився на здоров'я вже у січні–лютому 1867 року [31, с. 326]. Із часів побуту Остапа в горах залишився спогад, що його він переповідав у товаристві друзів; І. Франко згадав про це у життєписі товариша: «Терлецький, хорий на епілептичні напади, проводив літо в Ферескулі (тепер – с. Черемошна Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. – *М. К.-Ч.*) над Черемошем, і відси через ріку та через Конятинський верх ходив до Сторонця (Сторонець-Путилів – тепер смт. Путила, районний центр Чернівецької обл. – *М. К.-Ч.*), де Федькович був тоді “двірником” (громадським начальником). Буковинський поет прийняв молодого гімназиста досить чемно, але по-мужицьки: він силував його пити горілку, а коли хорий хлопець не хотів, Федькович допик його якимсь добродушним докором вроді “А, ви панич!” – і Терлецький розплакався. Федькович зараз похопився і був весь дальший час делікатний з Остапом» [47, т. 33, с. 314].

Львівський університет. 1869 р. О. Терлецький вступив до Львівського університету на правничий факультет, але згодом, після першого семестру, перевівся на філософський, слідуючи настановам учасників станіславівської громади, які вбачали покликання громаді в тому, щоби після здобуття освіти «виховувати в національній душі шкільну молодіж» [26, с. 31]. Після вступу до університету О. Терлецький одразу записався на проходження однорічної військової служби. «Сю службу він відбував у Львові і в компанії був признаний цілковитою “офермою”, себто нездарою. З гумором оповідав покійник, як при вправах у стрілянні, які відбувалися у великій кімнаті, він раз вистрелив із карабіна, виціпивши перед тим добре, а перед самим вистрілом мимоволі зажмуривши очі, і замість мети, повішеної на стіні, трафив лампу, завішену на стелі» [37, с. 315]. Врешті Остапа звільнили від служби через його епілептичну хворобу, але лише по кількох місяцях служби – після того, як військові лікарі своїми нелюдськими експериментами переконалися, що О. Терлецький таки «не вдає хорого» [47, т. 33, с. 315].

Щоби подолати матеріальну скруту О. Терлецький давав приватні уроки, від 1871 року працював секретарем у багатого дідича, згодом відомого громадського і політичного діяча Галичини Володислава Федоровича. «Терлецький швидко зробився не лише секретарем, але дійсним приятелем В. Федоровича. Він упорядкував гарну домашню бібліотеку й інтересний фамілійний архів у Вікні (тепер село Гусятинського району Тернопільської області, де було помістя [фільварок] пана Федоровича. – *М. К.-Ч.*), прилагодив до друку вибір афоризмів пок[ійного] Івана Федоровича, списав з оповідання пані Кароліни Федоровичевої, матері Володислава, її спомини про її мужа і взявся був лагодити до друку великий філософічний твір Івана Федоровича (“Соціальний організм”. – *М. К.-Ч.*), що по його смерті полишився невикінчений у множестві копій та переробок» [47, т. 33, с. 320]. Знайомство з В. Федоровичем відіграло важливу роль у житті О. Терлецького, а його працю з упорядкування родинного архіву Федоровичів у с. Вікні переогодом продовжив І. Франко.

У Львові О. Терлецький вживав заходів, щоби долучитися до активної громадської діяльності: він мав ідею видавати літературно-політичну газету «Листок» (через фінансові причини проект так і не було здійснено); разом із іншими студентами склав меморандум до товариства «Просвіта», де закликав друкувати книги близьким і зрозумілим для народу фонетичним (а не етимологічним) правописом; 1870 року О. Терлецького було обрано членом редакційного комітету газети «Правда». Попри все він критично оцінював дії народовців, бо вважав, що їхні патріотичні гасла порожні, бутафорні, діла розрізнені і не приносять практичної користі для народу. Коли виникла ідея видавати сатиричний листок «Громадський дзвін», то Остап підготував до друку вірш (у стилі співомовок Степана Руданського), у якому прочитується саркастичне порівняння народовської риторики із поведінкою телят: «Нема в світі, пане брате, як мої телята, / Одне буре, друге чорне, решта сорокати [...] Дуже люблять свою Неньку і свій степ широкий, / Ходять по нім, розмовляють, узявшись під боки. / Як їм часом тяжко стане носити кайдани, / Повилазять на могили і мечуть мосьпане. / Задруть хвости аж під небо, добувають волі./ Телячими копитами орють чорне поле. – / Часом візьмуть народови очи отверяти, / І для него популярні книжочки писати...» [26, с. 79–80; 33, с. 115]. Проект сатиричного видання так і не було втілено в життя. У рукописах О. Терлецького, окрім цього вірша, збереглися іще два твори – його станіславських побратимів, М. Бучинського («Письмо до кошового віденської “Січи”», у співавторстві з О. Терлецьким) та В. Навроцького («Ще не вмерла»), із яких видно, що молоді люди критично оцінювали політику народовецького табору [див. : 33, с. 114–115].

«Загальні юнацькі шляхетні ідеали, що виникли під впливом народовської літератури, блякли на тлі суворой дійсності. Нових ідеалів О. Терлецький не знаходив. Для нього настали, треба гадати, часи духовної кризи (кінець 1870 – середина 1872 років)» [26, с. 33–34]. Не знаходячи альтернативи, О. Терлецький поринув у навчання – читав багато літератури поза університетською програмою, вивчав історію України, активно цікавився науковим життям європейських країн. В університеті О. Терлецький, зокрема, слухав курс лекцій німецького історика Г. Цайсберга, який тоді звернув увагу на здібного студента і підказав був йому тему для наукового дослідження – про реформи

Йосифа II і їхнє значення для Галичини. Саме за підтримки цього університетського професора, а також за клопотаннями В. Федоровича, який мав багато впливових знайомих у столиці Австро-Угорської імперії, Остап Терлецький після закінчення університету (1872) здобув посаду амануезіса (урядника) університетської бібліотеки у Відні [26, с. 34].

Перший віденський період (1872–1877). Прибувши до Відня восени 1872 року, Остап одразу ж долучився до діяльності тамтешнього українофільського товариства «Січ». Наприкінці 1872 року його вже було обрано до виділу (комітету) цього товариства. Але в осередку панувало таке саме ретроградство, як і в середовищі галицьких народовців – «та сама тіснозорість, боязливість та гіпокрізія (лицемірство, нещирість. – М. К.-Ч.), той сам страх перед свобідною думкою, дбання про кар'єру та шумна фразеологія, як здавкова (з дешевого металу. – М. К.-Ч.) монета» [47, т. 33, с. 321]. Терлецький одразу розпізнав пріоритети січових зібрань, і вже на початку 1873 року у листі до М. Бучинського зізнався: «...Я виступив із виділу “Січі”. Нема в ній що робити, а до співу і до танців я не вродився. Дуже я тепер розірійований, боюся, щоби не впав у свою слабість» [47, т. 33, с. 322]. У той час О. Терлецький відклав наукову роботу над темою про реформи Йосифа II, натомість узявся активно стежити за діяльністю австрійських політичних партій, студіювати західноєвропейську літературу з питань соціології, філософії, природознавства. Однак січове «забавне товариство», як називав його О. Терлецький, не було однорідним і монолітним, частина його учасників, серед них – видатні у майбутньому вчені Іван Пулюй, Іван Горбачевський, бачили безплідність і тривіальність культурницької роботи товариства і прагнули повернути студентські зібрання на шлях конструктивної праці, самоосвіти. Тому у травні 1873 року було внесено зміни до статуту «Січі»: до культурницької роботи додавалася праця наукова – читання лекцій, доповідей, рефератів, проведення диспутів, обговорення передових європейських політичних і наукових ідей. Чи не вирішальну роль у такому повороті діяльності мала промова О. Терлецького, у якій він бештав відсталість народовської ідеології, що панувала у «Січі» [26, с. 38]. Життя Остапа у Відні було нерозривно пов'язане із діяльністю товариства «Січ». У своїй подвижницькій праці задля піднесення наукового, освітнього рівня студентів-українців він бачив перспективу важливих зрушень у житті Галичини.

У серпні 1873 року О. Терлецький познайомився із М. Драгомановим, який перебував на той час у Відні. Пошуки О. Терлецького нових шляхів обстоювання народного права М. Драгоманов щиро підтримав. Зі свого боку, Остап сподобався М. Драгоманову своєю освіченістю: «Остап Терлецький то був цілком Європейець по своїй науці і ідеям. Багато ми говорили з ним про наші справи і між іншим про те, якою колодою на них лежать львівські народовці» [8, с. 159]. 1874 року за сприяння М. Драгоманова О. Терлецький був запрошений на археологічний з'їзд у Києві (серпень 1874 року). «Під час роботи з'їзду він (О. Терлецький. – М. К.-Ч.) мав нагоду познайомитися з М. Костомаровим, М. Білозерським, М. Лисенком (у товаристві якого бував вечорами) та іншими української діячами науки й культури. О. Терлецького познайомили з діяльністю Київської громади (старої) і Південно-Західного відділу Російського географічного товариства» [26, с. 39]. Виявилося, що для учасників

археологічного з'їзду О. Терлецький був презентабельним галицьким посланцем – дуже підняв в очах киян та одеситів молодших галичан [див.: 5, с. 120].

Зі статті у газеті «Правда», що була передруком матеріалу М. Драгоманова, уміщеного в часопису «Санкт-Петербургські Вѣдомости», довідуємося, що О. Терлецький з цієї поїздки привіз багато книжок, зосібна російських: «Хотя київский відділ славянського комітету й нічого не зробив существенного для ознайомлення Галичан з нашою (росийскою) літературою, але помимо того Київ по отворенню желізниць ведучих до Галичини [...] зміцнив свій вплив в справі зближення нашої культури з галицкою. Так недавно молодий помічник бібліотекаря університетської бібліотеки в Відні, п. Остап Терлецький записав з одної київської книгарні за 250–300 талярів російських книжок [...]. Навістивши Київ в Августі в часі археологічного з'їзду, п. Остап Терлецький, Галичанин родом, придбав еще не мало книжок о російській історії і літературі як для університетської бібліотеки, так и для доповнення вже й передше відносно не малого збору, належачого до товариства руских академіків “Січ” у Відні» [51, с. 811]. Поїздка до Києва, знайомство з українськими істориками, діячами культури, атмосфера українства, що панувала на з'їзді – все це справило на О. Терлецького величезне враження, про що він написав у листах до М. Бучинського та В. Навроцького. О. Терлецький хотів таке саме життя zorganizувати і в Галичині, він мислив, що вони втріох – Терлецький, Бучинський і Навроцький – очолять центри, відповідно, у Відні, Станіславові і Львові, та зберуть довкола себе усіх передових людей. Їхня скоординована робота мала би вивести «життя громадське на дорогу, щоб так виразитися, Київську, то тогди певне усе у нас гаразд би розвивалося и не кисло би так, як тепер кисне, денервуючи кожного щирого робітника» [31, с. 46]. Товариші не бачили підстав для такого оптимізму, тому Остапові довелося зосередитися на реформуванні «Січі», для якої він якраз привіз багато книжок: «И тепер повинна буде Січ взятися до політики єдиного розуму... до крепкої науки» [31, с. 46]. На з'їзді велике враження справив на галицького гостя спів українських народних пісень, особливо – виконання дум Остапа Вересая: «Бачивем и чуєм кобзаря Остапа Вересая, – писав він М. Бучинському і В. Навроцькому, – знаєте, що як коли хоть на тиждень матимете вільного часу, то поїдьте в Київ, щоб Вересая почути, як він живо, з якою правдою и з яким великим артизмом деклямує думи, и з яким безграничним гумором співав жартівливі пісні. При его думках – вірте, що правду кажу – аж ми слези в очех ставали, и увесь я дріжав як несамолюбивий. Огонь, брате, ті думи, огонь, що мусить у серци збудити праведну любов до народа, хоть би те серце було студене, як лід, и тверде, як камінь. Я маю его велику фотографію, коштує 1 рубля; спровадьте и Ви собі її» [31, с. 47]. І ще одне важливе враження і захоплення О. Терлецького від поїздки до Києва – жінки: «А які жінки у Київі, які жінки! Ви знаєте, що я не конче до жіночого товариства, а між такими жінками живби і до смерті, и певно, що в великій половині они тепер головні розсадники патріотизму на Україні. А в нас у Галичині и не женися, коли не хоч марне пропасти. – От, як би в нас таких жінок с пару, не так би пішли справи громадські!» [31, с. 47–48].

Після відрядження до Києва О. Терлецький написав статтю «Галицько-руський нарід і галицько-руські народовці. (Замість справоздання з київської

археологічної подорожі» [36, с. 747–763]. У передмові до пізнішого перевидання статті окремою брошурою, під іншим заголовком і з доповненнями з віднайденого рукопису О. Терлецького, І. Франко резюмував: «Боротьба з галицько-руською рутиною та заскорузлістю і в москвофільським і в народовецьким таборі, боротьба в ім'я європейської науки та її найновіших напрямів, ось що було основою тої статі» [48, с. IV]. У молодіжних товариствах стаття справила велике враження і була першим актом «оскарження» проти галицьких «генерацій»: «Терлецький показав відсталість Галичини від Західної Європи з суспільного, наукового, культурного поглядів. [Терлецький] зробив твердий крок до ідеології радикальної національної демократії» [26, с. 40].

Знайомство Терлецького із наддніпрянцями розширило коло його співпраці і спілкування. Так, через М. Драгоманова на Остапа намагався вийти П. Куліш, щоби домовитись із ним про переклад німецькою двох перших томів його «Истории воссоединения Руси». «Та навряд щоб Терлецький міг узятися за переклад “Истории воссоединения...”», бо трохи згодом, прочитавши третій том монографії і перший том матеріалів до неї, відгукнувся про них різко негативно в листі до М. Драгоманова від 26 травня 1877 р., – зауважив Є. Нахлік [21, с. 339].

Соціалістичний процес. Нагода «не киснути», а долучитися до серйозної праці, вкрай важливої і потрібної для покращення долі народу, як здавалося тоді Терлецькому, випала 1875 року. Хоч у житті самого Остапа ця нагода зіграла фатальну роль. Він посприяв С. Подолинському у виданні соціалістичної літератури – книжок-«метеликів» самого С. Подолинського, «Парова машина», «Про бідність», брошури «Правда», що була перекладом з російської книжки В. Варзара (А. Іванова) «Хитрая механика» та книжки «Правдиве слово хлібороба до своїх земляків» Фелікса Волховського, українського революціонера-народника (видано на початку 1876 року). На усіх цих виданнях було зазначено – «коштом і заходом В. Кістки». Як результат бурхливого видавничого скоку О. Терлецького – книжку «Правдиве слово хлібороба...», із закликами до збройного повалення царату, було сконфісковано, а самого О. Терлецького як видавця і заодно болгарського громадського діяча Янка Ковачева як друкаря, було притягнуто до судової відповідальності. За словами І. Франка, це був «перший в Австрії руський і загалом другий слов'янський процес виразно соціалістичного характеру» [47, т. 33, с. 333]. Суд тоді виправдав О. Терлецького (вдалося переконати представників австрійської Феміди, що у книзі йдеться про обставини Російської імперії і що заклики до повалення влади спрямовані у бік російського самодержавства), але відтоді вже Остап був під пильним оком жандармерії. Віденські «метелики» зчинили бурю серед галицьких народовців, які побачили у них вплив «шкідливої» комуністично-соціалістичної пропаганди; київські ж «громадяни» сипали прокльонами, убачаючи в «метеликах» причину Емського указу 1876 року [26, с. 45–46]. Не підтримали видавничої соціалістичної ініціативи О. Терлецького навіть його нещодавні товариші-однодумці. Про це можемо здогадуватися із відповіді Остапа на лист М. Бучинського: «Такого листу від Вас я ніколи не сподівався. І я справді не знаю, що про него подумати. Я его читав кілька раз, шукав в нім хоть одної серйозної мисли, і не гнівайтесь, що скажу Вашими таки словами, окрім “грандіозного тьфу” на Вас самих нічого в нім не міг найти. [...] Міні

здається, що Ви починаючи лист хотіли на когось плюнути, що Ви справді здоровенно замахнулись до сего патріотичного акту, і – плюнули собі самому в лице» [49, с. 10; див також: 42, т. 33, с. 338]. На час слідства О. Терлецького було відсторонено від виконання обов'язків помічника бібліотекаря, отже, позбавлено будь-яких засобів до життя. Але попри те, що життєве становище О. Терлецького страшно захиталося, попри негаразди він не відступався і не відрікався від своїх соціалістичних поглядів: він був упевнений у важливості просвітницької боротьби, яка приведе до кращої долі народу, і він був готовий страждати за свої ідеали: «Я не тільки голову свою – Ви ж самі кажете, що вона нічого не варта, – але цілого себе із усею своєю душею і кар'єрою покладу “під обух власті”, коли того вимагатиме інтерес справи, котру я бороню» [49, с. 10; 42, т. 33, с. 338]).

Другий судовий процес у Львові. Співпраця з Іваном Франком. У червні 1877 року у Львові заарештували Анну Павлик, М. Павлика, І. Франка та ін. за підозрою у причетності до таємного соціалістичного товариства. Щоби побільшити масштаби сфабрикованої справи, на вимогу львівської прокуратури у Відні було терміново заарештовано О. Терлецького і Щасного Сельського. «Двічі, 16 і 18 червня 1877 року у Терлецького зроблено обшуки (в робочому кабінеті й на квартирі). 17 червня він був заарештований. [...] Заарештованих (О. Терлецького і Щасного Сельського. – М. К.-Ч.) було терміново як найнебезпечніших злочинців у кайданах (!) відвезено до Львова» [26, с. 52].

Михайло Павлик був знайомий із О. Терлецьким ще до судового процесу, у його листуванні із М. Драгомановим не раз згадується ім'я Остапа: коли йдеться про передачу книжок, обмін інформацією щодо адреси М. Драгоманова та ін. [25, с. 46, 81–83, 162]. І. Франко міг чути про Терлецького від М. Павлика, і він точно знав про нього як про видавця віденських «метеликів» [47, т. 48, с. 54–55], навіть звертався – «відносився посередньо до О. Т[ерлецького]» – з приводу отримання деяких книжок [47, т. 48, с. 68]. Але познайомився зі своїм соціалістичним співником щойно на судовому процесі: «Я вперше побачив О. Терлецького крізь візитирку тюремної казні і вперше пізнав його на судовій розправі, в якій стали оба ми разом з М. Павликом, Щ. Сельським, І. Мандичевським, Анною Павликівною та М. Котурницьким» [47, т. 33, с. 306]. Це знайомство у нещасливих обставинах переросло згодом у приязнь і дружбу.

Тривале перебування О. Терлецького під арештом у 1877 році давалося взнаки – через нервові виснаження у нього загострилася епілептична хвороба, про що І. Франко згадував: «Нарешті скінчилося слідство, дня 10 жовт. прокуратор виготовив акт оскарження, де головним доказовим матеріалом були листи Драгоманова, а головним злочином – соціалістичні переконання та “niedozwolone stosunki” з тим же Драгомановим. [...] В кінці вищий суд відкинув зажалення Мандичевського; тоді випущено на вільну стопу й Павлика, лишилися у арешті лише Котурницький, я і Терлецький, сей останній не вважаючи на те, що його хвороба в тюрмі страшно погіршилась; він у казні мав не раз 2–3 епілептичні напади на день. Яка була причина тої нелюдської жорстокості – держати хорого чоловіка ще три зайві місяці в арешті, – сього ніхто, мабуть, не зміркує» [47, т. 33, с. 344].

Показовим є факт, що О. Огоновський, отримавши гроші від М. Драгоманова з проханням передати їх арештованим, відмовився це зробити і відіслав кошти назад: «...Сей професор університету, передовий чоловік нашої суспільности, побоювався, щоб його не підозрівали за зв'язок із “арештантами”» [23, с. 167]. Друг О. Терлецького В. Навроцький виявився чи не єдиним, хто виступив на захист ув'язнених. У статті «Нагінка за соціалістами и польська преса (Письмо до редакцій)» [20, с. 510–514] він вибудував свою оборону у кількох пунктах. По-перше, вказав В. Навроцький, польські часописи продемонстрували, що вони перекинчики: коли О. Терлецького призначили були на посаду амануезіса, то вони писали про нього як про поляка, а коли тепер він фігурує, разом з іншими, у соціалістичній процесі, то всі підкреслюють його русинську національність. «Одже тепер дочекались преці Русини, а в їх числі и згаданий п. Терлецький, цілковитої сатисфакції: ті самі польські газети, настрашені вістями віденських газет, протестують нині торжествено проти називанню арештованих “соціалістів” Поляками, и тим самим Русинам, зараженим “zgniłym rossyjskim nihilizmem” звертають їх народність яко річ для них (Поляків), правдоподібно тільки на тепер, непотрібну» [20, с. 511]. По-друге, страшний соціалізм, через який здійнялася така буча на теренах південно-західної Галичини, у країнах Західної Європи є доктриною, «котрої не соромляться в Німеччині професори університету викладати с катедри» [20, с. 513]. Третій важливий пункт, про який нагадав В. Навроцький: вихід у Львові 1875 р. повісті «Ludzie» (польс. мовою), що, на диво, не спричинив ні соціального перевороту, ні тотального заснування комун, ні шквалу протестів правовірної публіки. А був це, як не дивно, переклад крамольної повісті М. Чернишевського «Що робити?» (!), за яку її автор сидить у Сибіру. У статті В. Навроцького прочитуємо його критичні думки щодо ідей соціалізму: «...Социализм есть після нашого переконання неосущимую мрією, але бодай у значній часті своїх прихильників – безинтересовним прямованєм до якогось, все одно чи фалшивого чи правдивого, але завжди – идеалу, одже quasireligією, як се можемо пізнати с того, що социализм в обширнійшій значіно заступають в життю люде з маєтком» [20, с. 513]. За якийсь час труси і обшуки, що прокотилися по Галичині у справі соціалістичного процесу, сягнули і В. Навроцького (ревізія відбулася 10 жовтня 1877 року), оскільки в О. Терлецького було знайдено лист В. Навроцького, зі змісту якого випливало, нібито О. Терлецький хотів заангажувати свого товариша до видання у Відні соціалістичного часопису; В. Навроцький «приобіцював свою участь у наміренім часописі, однак й застерігався, що соціальним питанням він досі не займався і шой-но подбав про книжки, які могли-б його ввести в сю науку» [29, с. 71]. Це застереження, мабуть, і врятувала Навроцького від того, щоби бути «вписаним» у таємну соціалістичну спільноту. І. Франко не забув виступу В. Навроцького в обороні ув'язнених за соціалістичні погляди і в «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» згадав про нього добрим словом: «В р. 1877 він (Навроцький. – М. К.-Ч.) був одинокий з-поміж народовців, що сміло підняв голос у “Правді” проти урядової нагінки на перших руських соціалістів, яку польська преса піддержувала всіма силами, проти чого не важилися протестувати ані москвофіли, ані народовці. Відвага Навроцького тим більш варта признання, що й його самого постигла тоді судова секатура у формі

судово-поліційної ревізії, при якій у нього забрано багато зовсім невинних паперів. Надто постигла його тоді з боку фінансової власті висилка на дуже небезпечну комісію до пограничного містечка Уланова, на якій він потратив багато здоров'я і часу» [47, т. 41, с. 372].

Суд, перед яким постали учасники т. зв. таємного товариства (І. Франко, О. Терлецький, М. Котурницький, І. Мандичевський, Щасний Сельський, М. Павлик та Анна Павлик, А. Перебендовський), відбувався 14–19 січня 1878 року О. Терлецького на процесі слухали останнім, рано 16 січня [29, с. 105]. 21 січня було оголошено вирок, за яким його було засуджено на один місяць позбавлення волі. І на допитах, і в суді Остап не крився зі своїми переконаннями. Він, як і решта оскаржених, використав процес як трибуну для виголошення своїх поглядів і переконань. К. Студинський у розвідці «Іван Франко і товариші в соціалістичнім процесі 1878 р.», де він докладно відтворив перебіг судового провадження, опублікував також витяги з виступу О. Терлецького на суді (коли Остап вийшов на волю, то записав був з пам'яті свої слова перед прокураторією): «Теорія соціалізму, яко теорія економічна, ніяким способом не може бути предметом урядово-судових анатемізацій [...]. Розуміється, що і пан прокуратор, яко чоловік мислячий, мусить мати свій приватний, суб'єктивний погляд на сю теорію. Але ніяким способом пан прокуратор, чи там ц. к. прокураторія не сміє той свій приватний суб'єктивний погляд робити основою судового урядування. Ми живемо в державі конституційній, ми вільні жителі вільного краю і яко такі можемо мати переконання, які нам хочеться, і ніяка судова, ані адміністративна власть не має права ех офіціо кидати анатему на сей або другий керунок політичний, або науковий» [29, с. 105]. Б. Лімановський згадував: «Промова Терлецького була чудовою і хвилюючою. Соціалістична справа, говорив, – то справа суспільної справедливості, справа народу, що прагне вирватися з неволі та злиднів. Терлецький так розхвилювався під кінець своєї промови, що захитався і мало не впав» [18, с. 149].

21 січня 1878 року О. Терлецький вийшов на свободу, свій термін ув'язнення він відбував від 14 серпня до 14 вересня 1878 року. По судовій розправі виїхав на деякий час до родичів у с. Назірну. «Побут його між рідними був важкий, нестерпний; усі надіялися від нього підмоги, а тепер він був найбільшній з них усіх – круглий пролетарій» [47, т. 33, с. 351]. Від травня і впродовж літа 1878 року Терлецький мешкав у Львові разом зі «співучасниками» процесу – І. Франком, Анною Павлик та М. Павликом – ділив з ними злигодні життя, переживав байдужість і остракізм з боку суспільства [47, т. 33, с. 351; т. 37, с. 186–192]. Згадуючи, які наслідки мав сфабрикований соціалістичний процес для засуджених, І. Франко зазначав: «Вибив із колії засуд Павлика й мене: ми були студентами філософії, числили на педагогічну кар'єру, а тепер мусили попроситися з нею і добиватися хліба наразі журналістикою. [...] Та найбільше потерпів Терлецький. Він, чоловік старший (поверх 35 літ [Франко тут допускається помилка, після виходу з-під арешту Терлецькому мало виповнитися допіру 28. – М. К.-Ч.]), зламаний хворобою, втративши свою посаду, притім без ніякого способу до життя, не здібний навіть до затяжної публіцистичної роботи, а до того маючи на карку значні, як на його засоби, книгарські довги в Відні, знайшовся просто в розпучливім положенні (як розпорядник

б-ки у Відні О. Терлецький мав право кредиту у книгарні, вочевидь, саме про ці борги згадує І. Франко. – *М. К.-Ч.*)» [47, т. 33, с. 348]. Зрештою влітку 1878 року після зустрічі із В. Федоровичем, заохочений його порадою та обіцянкою фінансової підтримки, О. Терлецький постановив вирушати до Відня вчитися, «на старі літа» [47, т. 33, с. 352], на правничому факультеті. «Відтепер Остап чув себе ліпше, жартував, брав участь у розмовах молодечі, що вечором сходилася до нашої квартири на ул. Кляйнівській. Та до видавництва не хотів мішатися; між ним і Павликом був якийсь тихий антагонізм. Тільки коли Павлик пішов відсиджувати присуджений йому арешт [...] я здужав намовити Остапа, щоб він написав розбір книжечки Платтера “Der Wucherinder Bukowina”. Се була одинока його праця, поміщена в нашім тодішнім виданні (ідеться про рецензію Терлецького “Лихва на Буковині” на однойменну книжку професора Чернівецького університету Юліуса Пляттера; рецензію було опубліковано у газеті “Молот”. – *М. К.-Ч.*). Повість Павлика “Пропаший чоловік”, уміщена там, знеохотила його (Терлецького. – *М. К.-Ч.*) зовсім до нього (до автора повісті, себто Павлика. – *М. К.-Ч.*); в виведеній там фігурі Напуди він добачав карикатурне змалювання свого власного поступування в Відні в 1877 році; наскільки у д. Павлика справді була інтенція докорити боязливістю власне Терлецькому і наскільки він мав для сього підставу, не берусь судити» [47, т. 33, с. 352]. Хай там що, але в одному з листів М. Павлика до М. Драгоманова якраз означення «пропаший чоловік» ужито щодо О. Терлецького: «Ганкевич рад би був, аби Ви забиралися із Відня, бо, каже, молоді люде у Січи збаламучені (Терлецький – пропаший чоловік!), беруться за нерозумне діло (соціалістичну пропаганду. – *М. К.-Ч.*)» [25, с. 46].

Із тогочасного листування І. Франка з Ольгою Рошкевич видно, що О. Терлецький не одразу приступив до навчання у Відні, принаймні від листопада 1878 до квітня 1879 року він проживав у Львові, в одному помешканні з І. Франком та братом і сестрою Павликами. Так, у листі до О. Рошкевич від 26 грудня 1878 року І. Франко згадав про сватання О. Терлецького до Анни Павлик і про те, як він отримав одкоша: «Підкусило Терлецького старатися о її (Анни Павлик. – *М. К.-Ч.*) руку – не по любові, а по ідеї, – почав говорити з братом, а брат з нею, – ну, і відмовила, вже не по нашій раді, а по власній охоті. Терлецький чоловік трошки старший (27 літ [32. – *М. К.-Ч.*]), поважний, образований, а ще до того слабий – ми й радили йому оженитися з нею, – ну, але їй, видно, страшно його слабості (він має епілептичні напади), каже, що їй би тре чоловіка живішого, котрий би міг і її трохи оживити» [47, т. 48, с. 133]. Наостанок у тому-таки листі І. Франко розповів про один курйоз, що приключився йому, коли він уві сні обійняв Терлецького за бороду (а снилося Франкові у той час, що обіймає Ольгу Рошкевич) [47, т. 48, с. 136]. Спільна недоля зблизила Франка і Терлецького, вони співпрацювали у виданні газет «Громадський друг», «Молот» (1878 року), реалізовували спільні проекти (видання праць В. Навроцького), упродовж усього життя їх пов’язувала особиста довіра та розуміння. І. Франко як міг допомагав О. Терлецькому вистояти в герці із деколи нещадними обставинами.

До видання газети «Світ», що його здійснював І. Франко, О. Терлецький долучився публікацією статті «Робітницька плата і рух робітницький в Австрії в посьлідних

часах» [44, с. 76–79]. М. Драгоманов у листі до І. Франка гостро критикував це газетне видання. Мовляв, літературна частина, хоч і цікава, але доволі обмежена («кружкова»), висвітленню сучасних актуальних подій присвячено занадто мало уваги [17, с. 32]. А І. Франко, признаючи хиби («малокровність») газети, вказував на малочисельність дописувачів та на брак підмоги з України: «... Уся робота сходить на мене і редактора, а ми оба публіцисти дуже плохі. От аж в 3 н-рі спромігся Остап [Терлецький] на статтю» [17, с. 34]. Також на пропозицію М. Драгоманова О. Терлецький подав до газети «Вольное слово» дві статті: «Боротьба партий и движение рабочихъ въ Австрии: Письма изъ Вѣны» [32] та «Послѣдніе крестьянскіе митинги въ Австріи» [43].

Другий віденський період (приблизно 1879–1885 роки). По приїзді до Відня О. Терлецький зосередився на навчанні. Зі спогадів Ярослава Окуневського довідуємося, яким тоді його побачили віденські студенти-«січовики»: «З арештантів (засуджених у соціалістичному процесі 1877–1878. – М. К.-Ч.) перший появилася в товаристві Щасний Сельський, а потім, аж по кількох місяцях, відбувши свою “кару”, Остап Терлецький. За той час виріс уже в нашій уяві на Остаповій голові мученицький авреол. [...] Блідий, худий, згорблений, лиш його сірі очі світять ся. Мав привичку, що все лівою рукою перебирав свою русаву кучеряву бороду, яку носив клинцем. Говорив мало, а більше слухав, що казали иньші. [...] Терлецький звався між нами лиш Остапом, а деколи Вересаєм, бо деякі знаходили подібність між його рисами і тим портретом Вересаєва, що його Терлецький привіз для нашого товариства з Києва. [...] На людські терпіння був Остап дуже вразливий. [...] По його лицю видно було, що вони справляють йому фізичний біль. В таких випадках набирало його обличчя якогось камінного виразу» [23, с. 169, 172, 173]. Добачання подібності у рисах лица О. Терлецького і кобзаря Остапа Вересаєва – це був, радше, студентський жарт, бо головна схожість обох Остапів полягала хіба у йменні. О. Терлецький долучався до заходів, які організовувала «Січ», але тепер уже як слухач і порадник. У спогадах чи не кожного з тодішніх українських студентів про О. Терлецького згадано добрим словом: «Я приїхав до Відня 1882 р. і вписався на медицину й до “Січі”. [...] Наймолодших з нас звали ембріонами, старших січовими дідами. А найстарший і найповажніший був Остап Терлецький. Страшенно він нам імпував своїм знанням, як не менше своїм спокійним флегматичним тоном, завжди іронізуючим. “Січ” мала тоді прегарну бібліотеку завдяки власне Терлецькому [...]. У вечірніх годинах, коли випозичувались книжки, Терлецький був усе присутній, а ми радились його, що читати» [15, с. 38]; «Терлецький, вже самим виглядом симпатичний та інтелігентний, був дуже очитаний і мав багато всестороннього знання. Хоч і старший від нас студентів, любив нас молодих [...]. Він був нашим духовим провідником і мав на нас великий вплив» [14, с. 44].

1882 року у Відні перебувала Наталя Кобринська. Після смерті чоловіка вона поїхала туди разом із батьком, який був послом до Державної ради. Кобринська познайомилася із учасниками товариства «Січ», була присутньою на слуханнях доповідей. Саме О. Терлецький зрозумів її творчі поривання, заохотив до писання художніх творів [12, с. 321]. Остап розказав Франкові про письменницький талант своєї нової знайомої, і тоді, маючи певність у зацікавленні І. Франка її творчістю,

Наталія Кобринська відважилася написати йому листа [13, с. 390]. Це поклало початок їхній подальшій співпраці. Через Н. Кобринську на рецензування до О. Терлецького потрапило й одне з перших оповідань Ольги Кобилянської. «Про щире допомогу О. Терлецького, як можна здогадуватися, Н. Кобринська розповіла С. Окуневській, а та О. Кобилянській і, знаючи, що вона пише також, порадила показати йому свої твори. О. Кобилянська, не без хвилювання, звичайно, наважилася на це і через С. Окуневську та Є. Озаркевича передала Н. Кобринській, щоб та звернулася з нею до Терлецького, свою “найпершу новелку” “Гортенза”» [4, с. 131–132]. Оцінку віденського знавця літератури О. Кобилянська затямила надовго. У листі до Осипа Маковея від 7 грудня 1898 року, щоби розрадити смуток товариша з причини невизнання його письменницького таланту, вона описала свій епізод із Терлецьким – аж збиваючись, то на німецьку, то на польську мову: «Відмовляють Вам декотрі смак літер[атурний]. Если б Ви його не мали, чому звертали все увагу на мої письма? А люди кажуть, що в мене талант. Франко мав скорше мої письма, як Ви, а славний Остап Терлецький, до котрого молилась ціла родина Озаркевичів і Окуневських, читав мою найпершу новелку (по-німецьки писану, Ви її не знаєте); Кобринська legtesie ihm zu Füßen. Ergeruhtes durchzu lesen [кинула новелу Терлецькому в ноги. Він зволив прочитати її] і сказав: «Panienki nie mają zajęcia i piszą zarapawaniem romansiki» [панни не мають що робити і пишуть за ширмою романсики]. Морачевська сказала мені се – мене мало що обходило тогди, хто Терлецький (я доперва тепер у Львові його пізнала – поганий, як чорт!), але я плакала тогди на таке» [11, с. 375–376]. Так, оцінюючи ідейність, а не художність, прикладаючи соціальні лекала до твору, критичний підхід О. Терлецького призвів до того, що О. Кобилянська мусила плакати «на таке».

У Відні О. Терлецький не раз переживав матеріальну скруту, про це знав І. Франко із його листів [47, т. 33, с. 356–357]. Я. Окуневський був безпосереднім свідком цих нестатків: «Остап у Відні голодував і тяжко бідував. Те саме сіро-буре коротеньке пальто тямлю на його плечах за всі ті шість років, які я пробував у Відні. Він сам нераз глузував собі зі своєї гардероби. “Сьогодні – каже було – не хотіли мене пустити до цісарської бібліотеки, бо деж таки такого обідранця та в цісарські палати?”» [23, с. 174].

1883 року товариство «Січ» долучилося до ініціативи львівського Етнографічного гуртка зорганізувати студентську мандрівку теренами рідного краю – з метою пізнавати і вивчати фольклор, етнографію, умови життя простого люду. Молодіжну експедицію було здійснено у серпні 1884 року за таким маршрутом: «Дрогобич, Урич, Корчин, Бубнище, підгірські міста Болахів, Калуш, Станіславів, Коломи[я], Вишниц[я] до Устерік» [47, т. 3, с. 251]. І. Франко написав своєрідний віршований проспект походу, «Мандрівничка хронічка» [47, т. 3, с. 253–262]. Тоді ж О. Терлецький планував, користаючи з нагоди, створити т. зв. підпільний комітет, який би координував усю визвольну діяльність української студентської молоді. «...Ідея Терлецького мала своїх прихильників, але до реалізації не дійшло. Вона залишилась останньою спробою практичної організаційної роботи в громадській діяльності Терлецького» [26, с. 59].

У 1883–1885 роках О. Терлецький написав **найголовнішу працю «Літературні стремління галицьких русинів (від 1772 до 1872 року)»**, хоча спочатку заповідалася

вона як біографія В. Навроцького. І з цим писанням вийшла ціла історія. Коли 1883 року поступова львівська молодь вирішила видати праці економіста і громадського діяча В. Навроцького, то І. Франко сам уклав перший том його творів, а за біографією порадив звернутися до О. Терлецького – так як вони, О. Терлецький і В. Навроцький, свого часу навчалися разом у Станіславівській гімназії, очолювали учнівську громаду і були близькими приятелями. О. Терлецький пристав на пропозицію, хоча задля цього він мусив на певний час занедбати свої студії. Із листа до І. Франка, у якому Остап дав згоду на співпрацю, можемо довідатися, яким був триб його тодішнього життя у Відні: «Я справді часу майже зовсім не маю. Подивіться лиш, як я живу. Від 6–12 рано учуся цивільне право, від 4–6 і від 7–10 цивільну процедуру, отже, менше-більше 10–11 годин на днину. Кваплюся з ученням, раз, для того, що хочу спекатися раз шкільної кованини, а потому для того, що ледве до нового року маю за що жити. А що потому буде, das wissen die Götter [боги відають. – М. К.-Ч.]. Кожда година, отже, котру відриваю від кування, відсуває на непевний час мої іспити. А іспити для мене питання животне. Але з любові до Навроцького, котрий був один із найлюбіших мені людей, я хочу приймитися за написання його біографії» [47, т. 33, с. 353]. О. Терлецький, отже, задумав представити життєпис свого гімназійного друга на тлі історичного розвитку Галичини – починаючи від 1772 року. Такий план набрав несподіваного розмаху і для самого автора, і для його співтоваришів. І. Франко з цього приводу згадував: «...З початком 1884 р., я, на великий мій перестрах, одержав здоровий пакет рукопису, яких 8–10 аркушів друку, де оповідання доведено лише до 60-их років, значить, про Навроцького не було ще ані згадки!» [47, т. 33, с. 353]. Було зрозуміло, що так широко закроена вступна біографічна стаття перевершить обсяг цілого тому творів В. Навроцького. Тому І. Франко делікатно порадив О. Терлецькому взятися суто за біографію друга, а розпочату розвідку – про історичні події в Галичині – доопрацювати як окрему монографію. Якраз у цей час, влітку 1884 року, – згадував Я. Окуневський, – у Терлецького зажеврила надія на влаштування сімейного життя: «Раз здавалося що й Остапови всміхнулось щасте, та й то лиш усміхнулось. На ферії все знайшовся хтось із товаришів, що взяв його з собою на село в Галичину. Пробував він у 1884 році у родини Окуневських у Яворові (тепер – село Косівського р-ну Івано-Франківської обл. – М. К.-Ч.), в гуцульських краях. Там його всі любили і високо поважали. Остап віджив. До мене писав листи повні щастя й віри в будущину. Тут він заручився з Емілією Окуневською. Та з сих заручин нічого не вийшло, головню через нещасну Остапову хоробу. Він вернув до Відня ще більше зломаний» [23, с. 174–175]. Судячи з усього, Терлецький гостював у родині автора спогадів – Ярослава Окуневського, а згадувана Емілія (1862 р. н.) була його рідною сестрою. Заміж вона вийшла за адвоката Михайла Дорундяка, померла у молодому віці – 1894 року [22]. До обіцяної біографії В. Навроцького О. Терлецький знову повернувся щойно на початку осені. У листі до І. Франка від 12 вересня 1884 року, надісланому з родинного села Назірної, він так пояснив обставини свого зволікання: «Помимо найліпшої волі не маю де сісти і писати. Частину часу перехорювавем, а тепер в покою, в котрім єдино можна яко-так с супокоем писати, розложили фабрику меду [...]. Солодко там, то правда, але нігде писати. Але на 1 октябра пришло Вам єї певно, аби

сья на цапки поставив» [3, Ф. 3, № 1603, с. 261]. Слова О. Терлецький дотримав і на вказаний час біографія друга була готова. «Хоч вона не вдовольняла вимогів повної біографії, та все-таки давала стільки нового й цікавого, незвісного пізнішому поколінню, що досі лишилася найліпшим нарисом життєпису пок[ійного] нашого економіста», – підсумував І. Франко [47, т. 33, с. 356]. Що ж до нарису історичного розвитку Галичини, що його намагався представити О. Терлецький у своєму першому варіанті передмови, то хоч у львівському колі його читали із зацікавленням, проте мусили визнати: має багато хиб: «Найостріше критикував сей нарис В. Коцовський, який не бачив у нім ані певного плану, ані ясності, про що власне хоче говорити автор, ані визискання звісного, не кажучи вже про вишукування нового матеріалу, ані відповідної історичної методи. Все се треба було делікатно передати Терлецькому, та при тім підносячи добрі боки праці, щоб не то що не знеохотити його і не вразити його хоробливого самолюб'я, але ще додати йому охоти до продовження праці і перероблення того, що було вже написане» [47, т. 33, с. 357]. Таку дипломатичну місію узяв на себе І. Франко, і йому вдалося досягти успіху: О. Терлецький погодився продовжити працю над удосконаленням свого рукопису. Маючи надію, що цю роботу вдасться опублікувати у «Зорі», І. Франко квапив Остапа із завершенням. Але не так сталося, як гадалося: часопис «Зоря» було передано в управління НТШ, І. Франко не отримав редакторських повноважень, на які він розраховував через обіцянку О. Партицького. Невдача з друком дуже розчарувала О. Терлецького: і через величезні затрати часу, і через відсутність хоч якогось заробітку. «Не маєте поняття, як мені писанина обридла і з яким внутрішнім задоволенням, щом уже раз її на якийсь час позбувся, я її нині пакую і Вам відсилаю. [...] Відразу до писання, а особливо до поправок, доповнювань така в мене велика, що вже з цієї одної причини не можу братися й до поправлення йосифіанського періоду. І видіти його не хочу, і чути про нього не хочу» [47, т. 33, с. 362–363]. Віденські січовики намагалися допомогти О. Терлецькому, але їхня грошова допомога була надто мізерна. У цій ситуації І. Франко намагався також підтримати друга – матеріально і морально. Він надіслав до Відня гроші, свій заробок у В. Федоровича, дав О. Терлецькому надію, що надрукує його розправу у новому часопису [47, т. 33, с. 359]. А часи для самого І. Франка були не менш скрутні. Він зміг опублікувати статтю Остапа лише 1894 року у часопису «Житє і слово», фундаторкою якого була Ольга Франко [42]. Фактично після кількох редакцій самого автора, зауваг та редагувань І. Франка і, що головне, після ґрунтовного доопрацювання теми (за заохотою того-таки І. Франка) первісний варіант дослідження постав, як дві віддалено і умовно пов'язані між собою частини – у першій (I–VI розділи) було висвітлено розвиток галицьких відносин до 1848, у другій – докладніше проаналізовано передумови знесення кріпаччини в Австро-Угорській імперії. Саме останні розділи другої частини (VIII–XI) Франко вважав найважливішим здобутком цієї праці О. Терлецького [47, т. 33, с. 363]. Ці розділи було видано окремою книжкою під назвою **«Знесенє панщини в Галичині. Причинок до історії суспільного життя і суспільних поглядів 1830–1848 рр.»**, із присвятою – «Памяти незабутнього Михайла Драгоманова» [39], хоч і ця робота ще була не повною, історію було доведено лише до 1846. Підсумовуючи непростий шлях постановки цього дослідження О. Терлецького,

«Літературні стремління галицьких Русинів 1772–1872», І. Франко зазначав: «В Остаповій праці, такий, як вона надрукована в “Житті і слові”, бачимо, отже, велику нерівномірність. Одна гл[ава] VII займає майже стільки місця, що всі шість попередніх, а чотири останні глави можна було без ніякої шкоди для цілості і без ніякої зміни тексту відірвати і видати окремо. Вина сеї нерівномірності [...] спадає головню на мене – і я не соромлюся сього, бо думаю, що власне та друга часть, гл. VII–XI, найліпше й найцінніше з усього, що лишилося нам у письменницькій спадщині Терлецького» [47, т. 33, с. 364]. І. Франко бачив усі хиби і слабкості методи писання О. Терлецького – відсутність глибокого аналізу історичного матеріалу, фрагментарність, відсутність чіткого стрижня у викладенні теми; але також він відзначав його новаторство, що полягало у широті його соціально-економічних поглядів, у незаангажованості у конфесійні чи мовні обмеження. «Молодіж бачила тут (у праці О. Терлецького. – М. К.-Ч.) першу спробу суцільного змалювання столітнього розвою галицької Русі, пробу, вчинену чоловіком новочасним, з європейською освітою, переведену [...] з пильною увагою на економічні та духові інтереси народної маси і з ненастанним підкреслюванням конечності тісного контакту інтелігенції з простим народом» [47, т. 33, с. 366].

Згодом, вже після смерті О. Терлецького, коли в його паперах, які передав до НТШ С. Федак, віднайшлися подальші, не друквані ще розділи цієї роботи, то їх було опубліковано під новим заголовком **«Галицько-руське письменство 1848–1865 рр. Уваги і спомини»** [35]. У видавництві «Літературно-наукового вісника» дослідження вийшло також окремою книжкою [34]. У цій розправі Терлецький багато уваги присвятив висвітленню суспільно-історичних подій та обставин життя Галичини 1848–1865 років. Він безпосередньо пов’язав рівень галицько-руського письменства із рівнем політичного та суспільного життя українців: «Всі оті переміни (наслідки реформи 1848 року – М. К.-Ч.), почавши від надій на урядову поміч аж до незадоволення і знеохочення відбилися і в літературних змаганнях тих часів, в яких зрештою, як і в 1848 році б’є в очи передовсім великий брак оригінальних творчих думок і велике вбожество форми. Брак вищих ідей вплинув своєю дорогою і на форму, в якій виражались мисли письменників, так що змагане – бути народним і говорити до народа сходило часто на тривіальну пародію народних пісень або оповідань. Не всюди і не все було так; показувались часом і не дуже мірні таланти, але й на них відбивався неприхильний вплив часу й обставин» [34, с. 27]. Під кутом зору ідеологічного наповнення О. Терлецький проаналізував твори Антона Могильницького, Миколи Устияновича, Івана Гушалевича, Богдана Дідицького. Він докладно простежив причини ідеологічної позиції Дениса Зубрицького і показав, що його зверхне ставлення до земляків, залюбування минувшиною і байдужість до теперішньої недолі галичан, як також пропагування великоросійських ідей М. Погодіна є результатом впливу зовнішніх обставин його життя (середовища) і дії історичного моменту. Тракткування культурного розвою Галичини у праці О. Терлецького І. Франко розглядав як новий, позитивістичний, підхід до висвітлення літератури, як слідування новочасним європейським ідеям І. Тена (про визначальний вплив соціальних факторів – раси, середовища, історичного моменту – на розвій мистецтва) та Г. Брандеса (автора

дослідження «Найголовніші течії в європейській літературі 19 століття», 1872–1890, де він сповідував підхід до літератури як до сукупності взаємопов'язаних тенденцій) [47, т. 33, с. 366]. За словами І. Франка, рукопис О. Терлецького уривається на найцікавішому місці і подальші важливі події у розвитку галицько-руського письменства, на жаль, залишилися в праці без уваги [47, т. 34, с. 468].

Відхід Терлецького від політичної та громадської роботи. По закінченні студій у Віденському університеті (1885) О. Терлецький відбудовував довгорічну адвокатську практику в Самборі і Львові. Його матеріальне становище залишалося злиденним, про що свідчать листи Остапа до Я. Окуневського [26, с. 61]. На той час О. Терлецький полишив громадську та політичну діяльність. Як знавець іноземних мов (німецької, польської, англійської, французької, російської), він робив переклади. Зокрема для журналу «Життя і слово» він переклав з англійської статтю про нові відгалуження соціалістичного руху і про критику соціалістичних постулатів у Західній Європі [62, с. 16–31]. Своїм заробітком із адвокатської роботи, а О. Терлецький, за словами І. Франка, був «дуже добрий правник, особливо в цивільнім фаху» [47, т. 33, с. 369], він ділився зі своєю сестрою Ганною, допомагаючи їй фінансово у навчанні й утримуванні дітей.

У жовтні 1890 року було утворено Русько-українську радикальну партію. Терлецький перебував на той час у Самборі, згодом, у листах, він зробив докладний аналіз програми партії: погоджуючись загалом із її положеннями, він, однак, уважав недоліком декларування раціоналізму у питаннях віри та критикував постулат т. зв. неподільності ґрунтів [26, с. 120–127].

1 червня 1899 року О. Терлецького було обрано дійсним членом НТШ. Він увійшов до історико-філософської секції правничої комісії товариства, перекладав німецькою мовою «Хроніки Наукового товариства ім. Шевченка» – бюлетеня, у якому публікувалися звіти і матеріали про діяльність НТШ. Того ж 1899 року О. Терлецький здобув титул доктора юриспруденції. Він планував працювати у Заболотіві (тепер – містечко Снятинського р-ну Івано-Франківської обл., неподалік від Коломиї) або у Збаражі на Тернопіллі. І якраз тоді, коли він нарешті досяг у житті певного соціального статусу, коли злигодні життя, здавалося, залишилися позаду, для нього, як сказав М. Павлик, прийшов час умирати [24, с. 121–123]. О. Терлецький часто хворів. Його терпеливість до власного болю призвела до серйозних ускладнень: кілька тижнів він не зважав на біль від абсцесу, а коли врешті звернувся по допомогу до лікарів, виявилось, що необхідно зробити операцію з видалення частини ребра. Застосований при цьому хлороформ спровокував запалення легенів, ослаблений організм не зміг перебороти хвороби. 9 (22) липня 1902 року О. Терлецький помер. Його поховали на Личаківському цвинтарі у Львові, при алеї на полі 23.

На похорони б. п. Остапа Терлецького зібралося велике число рускої інтелігенції львівської і замісцевої, старших і молодіжи; були також заступлені рускі робітники, – подавала у новинах розлогий опис прощання газета «Діло». – Похоронний похід провадило 11 священників. За домовиною йшла сестра небіщика і її син. [...] Над домовиною покійника виголошено три бесіди. О. митрат Чапельський підносив благодієне серце і залізний характер покійника; проф. д-р Колесса говорив про заслуги

небіжчика для нашої науки, а п. Ганкевич про его значенє для нашої суспільности і про переслідування, які небіщик перетерпів за свої ідеї» [7, с. 3]. На адресу редакції «Діла» «наспіли депеші з висказами почести для памяти покійника з Городка від Оксани та Івася Озаркевичів і від пп. Леся Мартовича та Івана Кобилецького, з Болехова від п. Михайла Павлика і з Гусятина від п. Михайла Губчака» [7, с. 3]). Через рік на кошти молодіжних організацій і Наукового товариства ім. Шевченка на могилі Терлецького було споруджено пам'ятник із таким написом: «Борцєві за ідею поступу, незломимому характерові – українська молодіж». Газета «Діло» висвітлила подію відкриття пам'ятника: «Є се гарний обеліск з теребовельского каменя на ширшій підставі, прикрашений золотими написами... По відсьпіваню академічним хором зворушливої пісні “Тихий вітер повіває”, промовив д-р Франко як оден з товаришів і співучасників незавидної судьби покійного Остапа, з'образив бесідник ревними, теплими словами сумне его житє, що становило одно пасмо розчаровань та катастроф, его непохитний характер, ідейність і назвав его справедливо одним із перших піонірів європейської думки серед галицко-руської суспільности» [6, с. 3].

Терлецький і Франко. Розвідка І. Франка «Д-р Остап Терлецький. Спомини і матеріали», 1902 [47, т. 33, с. 304–370] дотепер залишається одним із найґрунтовніших та найпроникливіших життєписів О. Терлецького, де не лише докладно висвітлено його біографію, еволюцію світоглядних переконань, а й проаналізовано віршовий доробок, викладено здобутки і невдачі в осмисленні суспільно-політичного та літературного розвитку Галичини кінця XVIII – 60-х років XIX століття. Попри те, що Остап ніколи не публікував своїх віршів у періодичних виданнях і вони залишилися лише у рукописах, І. Франко вважав за потрібне висвітлити цю грань творчої іпостасі О. Терлецького. Оцінюючи поетичні проби товариша, І. Франко став на бік істини, тому його висновки звучать строго і безапеляційно: «...Поезія зовсім не ориґінальна, і форма й шаблони взяті з трьох взірців: Шевченко, Федькович і народна пісня. Власного нічого» [47, т. 33, с. 308]. На щастя, каже І. Франко, В. Навроцький «вилічив» О. Терлецького від надмірної сентиментальності та плаксивої фразеології, тому згодом він із самоіронією згадував свою «віршарську добу» [47, т. 33, с. 309]. Даючи О. Терлецькому не раз поштовх чи ідею до висвітлення певних тем, І. Франко хотів бачити його не лише своїм однодумцем, а й помічником у розбудові галицької суспільної свідомості. Попри низку обставин, які зв'язували Остапа (хвороба, необхідність здобувати фах, недостатність творчого потенціалу), І. Франко завжди міг розраховувати на його «симпатію й тиху поміч» [47, т. 33, с. 305]. І. Франко як вдумливий критик бачив і розумів причини певної розфокусованості, фрагментарності манери викладу О. Терлецького: «Остап любив закреслювати собі колосальні плани, яких виконання переходило його сили» [47, т. 33, с. 317]. З цього приводу О. Терлецький і сам критично оцінював свої потуги, і не раз прикладав до себе народні приповідки: «“коли-сь не пиріг, то не пирожи́ся”, а коли-сь не писатель, то й не забира́йся до писаня» [38, с. І]; «блиснуло, луснуло і показався – синенький димок» [28, с. 238]. На думку І. Франка, у висвітленні історичних питань О. Терлецький зловживав дедуктивним методом (наприклад, у студії «Первopочини великоруського народу» [47, т. 33, с. 315–320]), що негативно позначалося на вартісності

наукової праці. А от далі, в адвокатській роботі, дедуктивний підхід та інтерпретація тез йому дуже придалися. Так само, зазначав І. Франко, прискіплива увага О. Терлецького до соціальних питань, прив'язка творів літератури до «біжучої хвили» часами збіднювала і скривлювала його літературно-критичні оцінки. (Певно, цим можна пояснити різко негативний відгук О. Терлецького на оповідання О. Кобилянської). Та ж таки соціологічна пересада у погляді на літературу призвела до провалу у написанні розвідки Остапа про драми І. Карпенка-Карого. Бачачи велике зацікавлення Терлецького творами цього драматурга, І. Франко заохотив його написати статтю до «Літературно-наукового вісника» – висвітлити постать Карпенка-Карого-письменника, розкрити особливі прикмети його літературних творів. А О. Терлецький взяв і подивився на драми як на суто статистичний матеріал і подав розправу... про українське село. Звісно, І. Франко розкритикував такий підхід, а дописувач «дуже був пригноблений тим неуспіхом своєї останньої письменської проби і відтоді не хотів більше нічого писати» [47, т. 33, с. 369–370].

Поза тим І. Франко високо цінував чесність, правдивість, міцність характеру О. Терлецького, його цілковите жертвування собою задля ідеї. На завершення біографічного нариса про друга він переповів один промовистий епізод із його біографії: «Десять у половині 70-их років, перед Остаповим арештуванням, був у Відні молодий військовий лікар Павлюх, колишній “січовик” і приятель Терлецького. Він одержав якийсь спадок, значну як на русина суму 20 000 гульд[енів], які держав при собі. Та ось одного разу [...] Павлюх прийшов до нього з заклопотаним видом і попросив його переховати якийсь час ті гроші у себе, додаючи, що має намір віддати їх на українські публічні цілі, а його сім'я противиться тому, так що він боїться, щоб у нього не вкрали їх. З тими словами він перед Остаповими очима вложив 20 тисячкових банкнотів у коверту, запечатав її й передав без свідків Остапові, який і сховав їх у свою скриньку. Павлюх пішов і кілька неділей не показувався, аж випадково з газети Остап довідався, що його приятель збожеволів і був відправлений до шпиталю. Його божевільство з острої форми перейшло в стан тихого ідіотства, в якому Павлюх незабаром і вмер. За грішми ніхто не допитувався, бо ніяка родина й не думала стежити за ними [...]. Остап, хоч мав усну заяву хорого, що гроші призначені на публічну ціль, зголосився з ними до суду. Там урядники аж зачудувалися надзвичайній сумлінності Терлецького і в очі говорили йому “Hätten Sie das Geld behalten, so hätte kein Hahn danach gekräht” [Якщо ви затримали гроші, то про це не проспівав жоден півень. – М. К.-Ч.]. Розуміється, що гроші пішли на Павлюхову сім'ю, а декларацію хорого щодо їх призначення на публічну ціль полишено без уваги» [47, т. 33, с. 367–368].

Наскільки І. Франко пройнявся долею О. Терлецького можна судити із того, що в останньому його оповіданні «Син Остапа» (1908) давні життєві обставини віденського побратима стають рушієм Франкової сновізії. Фактично епізод із біографії О. Терлецького, про великі гроші, що їх дав був йому на зберігання молодий військовий лікар Павлюх, трансформується у новий сюжет: безіменний син Остапа Терлецького приходить до І. Франка з вимогою, щоб той допоміг йому, синові Остапа, відзискати великий спадок, що нібито залишився по батькові. Хоч насправді «по Остапі лишилася

лиш купка паперів, старі штани та кілька пар подертих черевиків» [47, т. 22, с. 324]. Божевільня молодого хлопця у цьому творі є віддзеркаленням межового психічного стану самого І. Франка: «За принципом автопсії власні душевні стани, власні реакції на оточення, власні мотивації поведінки він переносить на свого персонажа – “сина Остапа”» [16, с. 99]. Могутній розум І. Франка сигналізував, що сили полишають генія, що перед ним – «остатня часть дороги» і на її початку, на якийсь момент, у сні, ця дорога зміщується на лінію життя О. Терлецького.

У наукових та публіцистичних статтях І. Франка ім'я О. Терлецького фігурує доволі часто: і в контексті тодішніх історичних подій як учасника двох соціалістичних процесів і як автора досліджень про політичний та культурний розвій Галичини у дореформену (1848) та післяреформену епоху.

Найкращі, за словами І. Франка, розділи праці Терлецького «Літературні стремління галицьких русинів (від 1772 до 1872 року)», а саме – про скасування панщини у Галичині, опубліковані окремим виданням «Знесенє панщини в Галичині. Причинок до історії суспільного життя і суспільних поглядів 1830–1848 рр.» (1895), згадано у таких його статтях: «Польські голоси про панщину 1821–1845 рр. [47, т. 47, с. 57]; «И. Луцицкий. Крестьяне и крестьянская реформа в восточной Австрии (“Киевская старина”, 1901, книжки за март и май)» [47, т. 47, с. 246]; «Адам Міцкевич. До галицьких приятелів» [47, т. 47, с. 291–292, 316]. І. Франко у своїх працях завжди намагався підносити здобутки, хай і нечисленні, своїх сучасників, творити культурний, науковий, літературний, історичний дискурс тодішньої української думки. І він не забував згадувати напруження О. Терлецького.

Фольклорні записи Остапа стали у пригоді Франкові при написанні його розправи «Жіноча неволя в руських піснях народних» [47, т. 26, с. 210–254]. За часів навчання у Станіславській гімназії, дотримуючись настанови учнівської громади збирати плоди народної словесності, О. Терлецький активно записував народні пісні, колядки. Добірка його записів тоді була опублікована у газеті «Правда» [40, с. 128]. І. Франко у своїй статті використав фольклорний запис пісні, що його здійснив О. Терлецький, – щоби показати, підтвердити, наскільки поширеним був мотив жорстокого поводження чоловіка із дружиною і як рідня відсторонювалася від нещастя жінки: «...В піснях бродячих, котрі спільні русинам з другими народами, родичі показуються прямо жорстокими проти замужньої доньки: батько і мати, брати і сестри ще і направляють зятя, щоби бив жінку і наломлював її після своєї уподоби, і ніхто не обстає за нею, хіба тільки молода невістка (в другім варіанті брат), котра боїться, щоб і їй не було так само» [47, т. 26, с. 138]. Якраз у варіанті пісні, що її записав О. Терлецький у Белзке (тепер – Белз Сокальського р-ну Львівської обл.) на захист покривдженої жінки стає її брат, і його попередження звучить досить переконливо: «– Не бій, швагरे, сестри мої, / Бо ся нап'єш крові свої...» [47, т. 26, с. 240].

В огляді видання творів В. Навроцького («Руської бібліотеки» нова серія, том перший. Твори Володимира Навроцького, видання посмертне з портретом і життєписом. Заходом «Етнографічно-статистичного кружка») І. Франко похвалив вступну біографічну статтю О. Терлецького: «...Окрасою сього тому творів Навроцького єсть прекрасна і

основна біографія Навроцького, хоч і подані в ній тільки факти з його личного життя, а факти з його життя публичного автор (Остап Терлецький) залишив до пізнішого, обширнішого оброблення» [47, т. 26, с. 347–348].

Іван Франко полемізував із О. Терлецьким щодо початків русько-польського антагонізму у статті «Матеріали і уваги до історії австро-руського відродження» [47, т. 29, с. 403–411]. На відміну від Остапа, який прив'язував виникнення конфлікту до часу діяльності «Руської трійці» (див.: *Заневич Ів.* Літературні стремління галицьких Русинів 1772–1876 // *Житє і Слово*. – 1894. – Т. 2, кн. 6. – С. 428–451), І. Франко вбачав, як і В. Коцовський, значно глибше коріння такого протистояння – задовго до М. Погодіна і до початків москвофільства на галицьких теренах [47, т. 29, с. 404].

До Станіслава Здзярського, автора біографії Богдана Залеського, І. Франко висловив заувагу, чому той не висвітлив у своїй студії знайомство польського поета із О. Терлецьким (ст. Франка «Stanisław Zdziarski. Bohdan Zaleski. Studium biograficzno-literackie» (*ЗНТШ*. – 1902. – Т. 47, кн. 3. – С. 32–33)). Власне, недостатня увага до контексту суспільно-політичних відносин, а також до зв'язку життєвих подій поета Б. Залеського із його творчістю, є, на думку І. Франка, суттєвими недоліками цієї біографічної праці [47, т. 33, с. 291–292].

Згадати про працю О. Терлецького «Галицько-руське письменство (1848–1865 pp.)» Франкові випало, до речі, в огляді творчості москвофіла І. Гушалевича. За словами І. Франка, І. Гушалевич «не був самотнім здібним і талановитим чоловіком, якого [...] пожвакало і впливало наше москвофільство» [47, т. 35, с. 8]. У своїй статті І. Франко дав безапеляційну оцінку ідеям москвофільства: «...Напрям, що має метою умертвити живого духа та живий національний рух серед нашого народу, мертвить, ломить і деформує поперед усього своїх чільних діячів» [47, т. 35, с. 8]. Іронічно називаючи вірш І. Гушалевича «Хованець» «правдивою перлиною» збірки, І. Франко вказав на примітивне трактування теми демона, що його чоловік може бути «виховати з яйця»: «...Та як же ж незугарно обробив він тему! Ані сліду казкового тону. Він оповідає так, як оповідала би найзабобонніша баба, що свято вірить в існування таких демонів» [47, т. 34, с. 21]. І. Франко відкрито сказав, хто найбільше користується із таких «народних вірувань», і згадав про великий список подібних творів у розвідці О. Терлецького «Галицько-руське письменство 1848–1865 pp.» [47, т. 35, с. 21].

Перший розділ студії «Стара Русь» [47, т. 37, с. 79–110] І. Франко присвятив розбору публікації Кирила Студинського у книзі «Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49» [30]. За словами І. Франка, вступна стаття К. Студинського, попри свою тематичну важливість, залишилася без належної уваги серед галицьких читачів. І. Франко розкритикував автора вступу за те, що той не подав системного огляду галицького письменства, натомість широко висвітлив галицько-руську публіцистику: «Читаючи сей огляд, написаний живо і майже з захватом, мені поневолі насувається думка: хто прочитає сей вступ, тому відхочеться читати листи, бо йому буде здаватися, що вже вичерпав усе важніше з їх змісту» [47, т. 37, с. 81]. Хвилю вступної статті, на думку І. Франка, також є поверхові коментарі, компліментарні оцінки порожнім творам, ігнорування історичного тла. Тому уся подальша розправа І. Франка є рішучою

спробою направити такий підхід до висвітлення теми: він сам визначає основні наслідки реформи 1848 року, втрати шансів суспільно-політичного утвердження галицьких русинів. Завдяки публікації К. Студинського, резюмує І. Франко, «станула перед нами у всій красі – ні, скажу по правді, у всій своїй відразливій погані стара Русь, генерація “ктиторів і благодітелів” Галицької Русі, [...] генерація, що здвигнула “Руську матицю” і Народний дім і лишила нам у спадщині боротьбу за обряд, за азбуку, за мову і правопис, генерація 50-их років» [47, т. 37, с. 79]. Праця О. Терлецького (**«Галицько-руське письменство 1848–1865 рр.»**, 1903) у розгляді І. Франка стає своєрідним камертоном, який відтінює рівень аналітичних суджень К. Студинського. Так, О. Терлецький зміг віднайти у літературі тих часів (50-ті XIX ст.) мало вартісного: «Як мучився колись пок[ійний] Остап Терлецький, бажаючи поза поверхові, конвенціональні контури тої генерації, поза незугарні писання та “твори” її корифеїв вникнути в її душу, зрозуміти її почуття й інтенції! Дарма. Ледве одного Дениса Зубрицького здужав він загалом розкусити, та й то не у всій величї його морального каліцтва. А що поза ним, се в його представленні вийшло бліде, невиразне, як ряди тіней без контур» [47, т. 37, с. 79]. А от К. Студинський віднайшов у тім часі поему Дідицького «Конюший», «написан[у], – за його словами, – з великим життям і талантом в мові» [47, т. 37, с. 83]. Якої проби був той «талант» дуже докладно вияснює сам І. Франко, аналізуючи це «механічне зліпнє слів, що часто не підлягають ніякій логіці» [47, т. 37, с. 85], вказуючи на «вірші з пустими фразами замість поетичних образів» [47, т. 37, с. 85] та на інші численні недоладності. Ще один приклад невинуватих перебільшень, коли К. Студинський говорить про творчі здобутки М. Малиновського та його наукові писання, підпираючись покликом на О. Терлецького. А О. Терлецький не вважав за потрібне навіть згадати творчі труди М. Малиновського, наукові ж його писання – «невичерпана скарбниця курйозів» [47, т. 37, с. 93]) – оцінені у його дослідженні доволі іронічно.

Франко часто згадував О. Терлецького у своїх статтях у контексті політичного та культурного розвою Галичини другої половини XIX століття. Він називав його ім'я серед найактивніших і найпослідовніших прихильників соціалістичних ідей М. Драгоманова («Українсько-руська (малоруська) література» [47, т. 41, с. 87]. Так само О. Терлецький перебував у центрі уваги, коли йшлося про перший соціалістичний процес у Відні, причиною якого стало видання «метеликів», здійснених коштом і заходом В. Кістки – О. Терлецького («Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» [47, т. 41, с. 332]). У тій-таки статті І. Франко згадав і про Остапові публікації у часопису «Правда» за 1874 рік («Галицько-руський народ і галицько-руські народовці») [47, т. 41, с. 364] та про його активну роботу у віденському товаристві «Січ» [47, т. 41, с. 370].

У статті І. Франка «Галицьке краєзнавство» прізвище О. Терлецького фігурує у переліку дослідників світської літератури і національного відродження українців Галичини, побіч таких імен, як О. Пипін, В. Коцовський, О. Огоновський, М. Драгоманов, М. Павлик [47, т. 46, кн. 2, с. 138].

Найкращі, за словами І. Франка, розділи праці Терлецького «**Літературні стремління галицьких русинів (від 1772 до 1872 року)**», а саме – про скасування панщини у Галичині, опубліковані окремим виданням «**Знесенє панщини в Галичині**».

Причинок до історії суспільного життя і суспільних поглядів 1830–1848 рр.» (1895), згадано у таких Франкових статтях: «Польські голоси про панщину 1821–1845 рр.» [47, т. 47, с. 57]; «И. Луцицкий. Крестьяне и крестьянская реформа в восточной Австрии ("Киевская старина", 1901, книжки за март и май)» [47, т. 47, с. 246]; «Адам Міцкевич. До галицьких приятелів» [47, т. 47, с. 291–292, 316]. І. Франко, який, пишучи свої праці, завжди враховував тогочасні напрацювання – намагався вибудувати, представити культурний, науковий, літературний, історичний дискурс тодішньої України, обов'язково долучав до контексту ім'я О. Терлецького.

Видання О. Терлецького у бібліотеці І. Франка. З опису бібліотеки І. Франка видно, що у його книгозбірні були всі видання соціалістичних «метеликів», 1875–1876 років, опублікованих «коштом і заходом В. Кістки; 3 болгарської печатні Янка С. Ковачева»: Подолинський Сергій. Парова машина: Казка. Відень, 1875 [2, с. 147]; Подолинський Сергій. Про бідність: Розмова перва. Відень, 1875 [2, с. 147]; Правда: Оповідання: Переклад з великоруського. – Відень, 1875 [2, с. 147]; Волховський Фелікс. Правдиве слово хлібороба до своїх земляків. Відень, 1876 [2, с. 147]. Крім того, зберігається книжка польською мовою, вочевидь, переклад книжки С. Подолинського «Про бідність» – Terlecki Ostap. Opowiadanie o biedzie. – Poznań: Nakładem autora, 1878 [2, с. 101].

Листи О. Терлецького до І. Франка. Від часу знайомства О. Терлецького з І. Франком та їхнього проживання певний час на спільному помешканні (літо 1878 року, грудень 1878 – квітень 1879 року), вони співпрацювали і листувалися. У фонді І. Франка в Інституті літератури імені Тараса Шевченка НАН України (Ф. 3) зберігається 14 листів Остапа до І. Франка, та ще один його лист, писаний спільно зі Щасним Сельським. Листів І. Франка до О. Терлецького на цей час не виявлено. У першому доступному нам на сьогодні листі до І. Франка від 18.04.1883 року О. Терлецький розказує про свою науку у Відні і просить написати, як іде робота І. Франка у Вікні (над біографією Івана Федоровича): «Коханий товаришу! Ви може гніваєтесь на мене, що я так довго не відписую нічо. Але вірте міні, нема що. У нас пусто, як в порожній бочці. Усьо по старому, хіба то схочете уважати, як щось нового, що я тепер кую, не желізо, але – параграфи. Для чоловіка успособленого так поетично, це гірше смерті. От ліпше напишіть Ви міні про Вікно. Для Вас це стосунки зовсім нові і я бим дуже хотів знати, яке вони на Вас зробили вражене і як Ви ся потрапили в них втягнути. [...] Чи пишете тепер що? Чи окрім офіційної віконської літератури не продукуєте нічо більше?» (№ 1617, с. 115). Якраз на той час І. Франко перебував у с. Вікні на запрошення В. Федоровича. Він опрацьовував матеріали для написання біографії батька Владислава – Івана Федоровича, посла до австрійського сейму (1848). Зацікавлення О. Терлецького працею над життєписом одного із найбагатших дідичів Поділля не випадкове, оскільки сам Остап був не лише добре знайомий із В. Федоровичем, а й також виконував певну роботу з упорядкування матеріалів до біографії його батька. Підтвердженням того, що О. Терлецький бував у помісті В. Федоровича, є два його листи до М. Бучинського від 26 серпня 1871 року та 16 березня 1872 року, заадресовані зі с. Вікна [28, с. 342–343]. У лихоліттях Першої світової війни архівні матеріали родини Федоровичів було знищено, під

час відступу, у липні 1917, російські солдати вдерлися у маєток Федоровичів: «Стародавні книги, рукописи, грамоти і архівні документи викида[ли] на подвір'я на вогнище [...]». 27 липня 1917 року солдати підпалили маєток. Вогонь дотла знищив музей із колекцією килимів, великий архів і книгозбірню, галерею картин та інші цінності» [60, с. 34–35]. За радянських часів на місці фільварку було збудовано триповерхову адміністративну будівлю, у якій розміщувалася контора колгоспу, що носив ім'я Івана Франка. Тепер у цьому приміщенні – сільська рада, бібліотека, пошта, краєзнавчий музей. Побіч, на місці, де колись була арка, заїзд до фільварку пана Федоровича, тепер стоїть погруддя Івана Франка.

Кореспонденція О. Терлецького до І. Франка має переважно діловий характер: у його листах ідеться про написання статей, друк матеріалів, про плани видання нових періодичних видань. Такі листи О. Терлецького І. Франко рясно цитує у дослідженні про його життя і творчість [47, т. 33, с. 353–362]. Але є й короткі послання, де, окрім видавничих турбот (видання газети «Зоря», «Молот»), О. Терлецький зізнався, що нездужає («на голову в остатніх часах я дуже часто занепадаю») (від 8 травня 1885 року [3, № 1603, с. 581]), просить про фінансову допомогу (від 20 червня 1885 року [3, № 1603, с. 609]). В іпостасі юриста постає він (разом зі Щ. Сельським) у листі до І. Франка від 14 квітня 1896 року. Цей лист має три редакції-чернетки, з яких видно ретельну працю адресантів над стилем та каліграфічним оформленням епістоли [3, № 1638, с. 585–587, 593–594, 597–598]. Правники звітували перед І. Франком про виконання його доручення у справі відзискання сатисфакції від Платона Костецького (редактора часопису «Gazeta Narodowa»), що своїми висловлюваннями завдав образи гонору І. Франка та його співробітників із газети «Kurjer Lwowski»). Із того листа юристів впливає, що конфлікт було залагоджено усними поясненнями: «... Заявив нам пан Костецкий, що помимо глибоких різниць в переконаннях політичних, котрі Вас (Франка. – М. К.-Ч.) від него ділять, поважає Вас щиро яко чоловіка праці незвичайної міри і ані слів ані ділань, котрих ужив при розмові в редакції Газети народовой, до Вашої особи зовсім не відносив і не відносить» [3, № 1638, с. 589–591].

Остап Терлецький був дитиною свого часу – глибоко переймався новими соціалістичними ідеями, вірив у силу розуму і просвіти; він готовий був жертвувати своїм добробутом, здоров'ям задля здійснення ідеалів рівності і справедливості. Часто у житті він ставив мету, яка перевищувала його сили, і тоді він падав під тягарем покладеного на себе обов'язку. Він кшталтував свої переконання, щоби бути твердим, як *Кістка*, хоч добре знав, що був за натурою малий і тихий, як Мак. О. Терлецький завжди був у ряді тих небагатьох, хто ішов поруч з І. Франком.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барвінський В. Слівце до опізнання. (Відповідь п. Українцеві [М. Драгоманову] на лист «Опізнаймося» № 1 і 2 Друга / Володимир Барвінський // Правда. – 1877. – № 3. – С. 106–116.
2. Бібліотека Івана Франка: науковий опис : у 4 т. Т. 1. – Київ : [Критика], 2010. – 624 с.
3. Відділ рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка (ІЛ). У тексті зазначаємо фонд, номер одиниці зберігання та аркуш.

4. *Вознюк В.* «Маю повну поезії ідею...» / Володимир Вознюк // Жовтень. – 1978. – № 11. – С. 127–134.
5. *Грушевський М.* З починів українського соціалістичного руху. Начерки і фрагменти / Михайло Грушевський // Твори : у 50 т. Т. 9 / М. С. Грушевський. – Львів : Світ, 2009. – 592 с.
6. Діло. – 1903. – № 146 (12/15 липня). – С. 3.
7. Діло. – 1902. – № 154 (12/25 липня). – С. 3.
8. *Драгоманов М.* Австро-руські спомини [1867–1877] / Михайло Драгоманов. – Львів, 1889. – Ч. 2. – Кн. 4. – С. 49–150.
9. *Кіраль С.* Стежки Терлецького / Сидір Кіраль // Жовтень. – 1984. – № 12. – С. 93–96.
10. *Кіраль С.* Остап Терлецький : показчик друкованих і рукописних матеріалів / С. Кіраль ; АН УРСР ЛНБ ім. В. Стефаника; уклали Олександр Дзьобан, Сидір Кіраль. – Львів, 1984. – 109 с.
11. *Кобилянська О.* Твори : в 5 т. Т. 5 / Ольга Кобилянська. – Київ, 1963. – 767 с.
12. *Кобринська Н.* Автобіографія / Наталія Кобринська // Вибрані твори / Наталія Кобринська. – Київ : Дніпро, 1980. – С. 315–323.
13. *Кобринська Н.* Вибрані листи / Наталія Кобринська // Вибрані твори / Наталія Кобринська. – Київ : Дніпро, 1980. – С. 389–417.
14. *Куровець І.* З мого січового минулого / Іван Куровець // Над синім Дунаєм : ювілейний збірник Українського академічного товариства «Січ» у Відні. – Відень, 1932. – С. 44–45.
15. *Левицький З.* Спомини / Зиновій Левицький // Над синім Дунаєм : ювілейний збірник Українського академічного товариства «Січ» у Відні. – Відень, 1932. – С. 38–43.
16. *Легкий М.* «Син Остапа» : до генези тексту / Микола Легкий // Українське літературознавство. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – Вип. 68. – С. 98–105.
17. Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 560 с.
18. *Лімановський Б.* З часів першого арешту / Болеслав Лімановський // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступ. ст., прим. М. І. Гнатюка. – 2-е вид., доп і перероб. – Львів : Каменяр, 2011. – С. 148–150.
19. *Мельник І.* Борець за ідею поступу [Електронний ресурс] / І. Мельник. – Режим доступу : <https://zbruc.eu/node/32366>.
20. *[Навроцький В.]* Нагінка за соціалістами и польска преса (Письмо до редакцій) // Правда. – 1877. – № 13. (15/3.VII). – С. 510–514 ; підп. : Вас. Н.
21. *Нахлік Є.* Пантелеймон Куліш : особистість, письменник, мислитель : у 2 т. Т. 1 / Євген Нахлік. – Київ : Український письменник, 2007. – 463 с.
22. *Окуневська Емілія* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.rodovid.org/wk/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81:728498>.
23. *[Окуневський Я.]* Памяти Остапа Терлецького // Літературно-науковий вістник. – 1902. – Т. 20. – Кн. 12. – С. 167–175 ; підп. : Я. О-ський.
24. *Павлик М.* Остап Терлецький / М. Павлик // Громадський голос. – 1902. – № 16–1. – С. 121–123.
25. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895) / зладив Михайло Павлик ; видав Лев Когут. – Чернівці, 1910. – Т. 2 : 1876–1878. – 317 с.
26. *Пронюк Є.* Остап Терлецький в ідейній боротьбі в Галичині 70-х років XIX століття / Євген Пронюк. – Київ, 2006. – 253 с.
27. *Романів Т.* Джерела про життєвий шлях, громадську та наукову діяльність Остапа Терлецького / Т. Романів // Інтелігенція і влада. – 2014. – Вип. 30.
28. *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. Матеріали до історії

- української культури в Галичині та їх зв'язків з Україною / Кирило Студинський. – Харків ; Київ : Пролетар. – 1931. – Т. 1.
29. *Студинський К.* Іван Франко і товариші в соціалістичнім процесі 1878 р. / Кирило Студинський // Україна. – 1926. – Кн. 6. – С. 56–114.
30. *[Студинський К.]* Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. Видав Кирило Студинський. – Львів, 1909. – 463 с.
31. *Студинський К.* Остап Терлецький про Археологічний з'їзд в Києві / Кирило Студинський // Україна. – Київ, 1927. – Кн. 5. – С. 37–49.
32. *[Терлецький О.]*. Боротьба партій и движение рабочих въ Австрии: Письма изъ Вѣны // Вольное слово. – 1882. – № 41. – С. 10–11 ; № 43. – С. 6–7 ; № 44. – С. 5–6; підп. : В. Мак.
33. *[Терлецький О.]* Вірші з «Громадського дзвона», сатиричної часописи, наміченої в половині 1870 р. // Стара Україна. – 1924. – № 7–8. – С. 115.
34. *Терлецький О.* Галицько-руське письменство 1848–1865 рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних змагань галицько-руської інтелігенції / Остап Терлецький. – Львів, 1903. – 146 с.
35. *Терлецький О.* Галицько-руське письменство 1848–1865 рр. Уваги і спомини / Остап Терлецький // Літературно-науковий вістник. – Львів, 1903. – Т. 22. – Кн. 6. – С. 157–180 ; Т. 23. – Кн. 7. – С. 1–20, Кн. 8. – С. 77–110, Кн. 9. – С. 149–162; Т. 24. – Кн. 10. – С. 1–14, Кн. 11. – С. 73–91, Кн. 12. – С. 153–175.
36. *Терлецький О.* Галицько-руський нарід і галицько-руські народовці. (Замість справоздання з київської археологічної подорожі) / Остап Терлецький // Правда. – 1874. – № 18 (3/15. XI.) – С. 747–763.
37. *[Терлецький О.]*. Григорій Савич Сковорода (1722–1794) (за Данилевським коротко представив О. Т.) // Правда. – 1869. – № 25. – С. 124–215; № 26–27. – С. 228–231; № 29. – С. 245–246; № 30. – С. 225–256; *[Терлецький О.]*. Шевченко і Некрасов : Зреферована доповідь // Правда. – 1875. – № 6. – С. 245–246; Киевский телеграф. – 1875. – № 46. – С. 1–2.
38. *Терлецький О.* Згадка про жите Володимира Навроцького / Остап Терлецький // Твори Володимира Навроцького : в 2 т. Т. 1 / Остап Терлецький. – Львів, 1884. – С. 1–48.
39. *[Терлецький О.]*. Іван Заневич. Знесене панщини в Галичині. Причинок до історії суспільного життя і суспільних поглядів 1830–1848 рр. / Іван Заневич (Остап Терлецький). – Львів, 1895. – 287 с.
40. *[Терлецький О.]*. Коляди (Изъ збірника Остапа Терлецького) // Правда. – 1868. – № 4 (30.I.). – С. 46–47.
41. *Т[ерлецький] О[стан]*. Лихва на Буковині // Молот (Львів). – 1878. – С. 133–144.
42. *[Терлецький О.]* Літературні стремління галицьких Русинів 1772–1876 // Жите і слово. – 1894. – Т. 1. – Кн. 2. – С. 207–215 ; Кн. 3. – С. 354–379; Т. 2. – Кн. 1. – С. 69–80 ; Кн. 2. – С. 198–204 ; Кн. 3. – С. 428–450; 1895; Т. 3. – Кн. 1. – С. 99–110 ; Кн. 2. – С. 274–285 ; Кн. 3. – С. 430–461; Т. 4. – Кн. 4. – С. 112–160 ; Кн. 5. – С. 272–302 ; Кн. 6. – С. 385–454 ; підп. : *Заневич Ів.*
43. *[Терлецький О.]*. Послѣдніе крест'янскіе митинги въ Австріи // Вольное слово. – 1883. – № 53. – С. 15–16 ; № 54. – С. 7–10 ; підп.: В. Мак.
44. *[Терлецький О.]*. Робітницька плата і рух робітницький в Австрії в посылідних часах // Свѣт. – 1881. – № 3 (10. III). – С. 57–59 ; № 4 (10. IV). – 1881. – С. 76–79 ; підп. : О. Т.
45. *[Федькович Ю.]*. Листи Федьковича до ученицької громади в Станіславові 1866–68 // Жите і слово. – 1894. – Т. 1. – Кн. 1. – С. 116–120.
46. *[Федькович Ю.]*. Поезії Юрія Городенчука Федьковича. – Коломия, 1867. – Вип. 1, 2 ; 1868. – Вип. 3.

47. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – Київ : Наукова думка, 1976–1986.
48. Франко І. Передмова / Іван Франко // Терлецький О. Москвофіли й народовці в 70-их рр. / О. Терлецький. – Львів, 1902. – С. I–IV.
49. Франко І. [Д-р. Іван Франко]. П'ять листів Остапа Терлецького / Іван Франко. – Львів, 1908. – 12 с.
50. Чемера Г. Село Вікно. Історія і сьогодення / Ганна Чемера. – Тернопіль, 1998. – 141 с.
51. Члени славянських благодотворительних комітетів и Галичане в часі археологічного з'їзду в Києві // Правда. – 1874. – № 19 (18/30. XI).
52. Шоу Б. Фабіанці і фабіанізм / Б. Шоу ; [пер. з англ. д. Остап Терлецький] // Житє і слово. – 1897. – Т. VI. – С. 16–31.

Стаття надійшла до редколегії 02.10.2018

Прийнята до друку 11.10.2018

OSTAP TERLETSKY'S LIFE: STRIVING FOR THE IDEAL AND VERDICTS OF REALITY

Mariya KOTYK-CHUBINS'KA

*The Ivan Franko Institute, National Academy of Sciences of Ukraine,
18, Drahomanov Str., Lviv, 79005, Ukraine,
e-mail: mailto:alla_shvec@ukr.net or: mczub2006@ukr.net*

The article covers the major milestones of Ostap Terleckyi's biography. It highlights his achievements as publicist, historian, public figure of the 1860s and 1890s, the attention being focused on O. Terleckyi's ideological quest and his creative relationships with Ivan Franko, as well as other Ukrainian writers and cultural figures – Volodymyr Navrotskyi, Yuriy Fed'kovych, Volodyslav Fedorovych, Mykhailo Pavlyk, Mykhailo Drahomanov, Nataliya Kobrynska, Olha Kobylianska.

The paper attempts at elucidating, through the prism of events from O. Terletskyi's life, the history of his generation of the 1860s, viz. the way the feeling of Ukrainianness was shaped, quest of ways to change the unjust social order proceeded, the way O. Terletsky came to believe in the fatefulness of socialist ideas, and how the unfair trial had, for a long time, deprived him of his work and shelter, but gave a good friend – Ivan Franko; how in Terletsky's fate, and in his nature, intertwined «the poetic incarnation» and creative defeats, dire straits and crystal honesty, physical frailty and the force of spirit.

Ostap Terletskyi is the author of the study that has not, hitherto, lost its significance, viz. «*Literary Aspirations of the Galician Ruthenians*» (from 1772 to 1872); its chapters on the abolition of serfdom in Galicia were published in a separate edition entitled «*The Abolition of Serfdom in Galicia. Materials to the History of Social Life and Public Relations in 1830–1848*» (1895).

Ostap Terletsky was a child of his time – he was deeply concerned about new socialist ideas, believed in the power of reason and enlightenment, was ready to sacrifice his welfare, even health, in order to put into practice the ideals of equality and justice. Often in his life, he set himself a goal that exceeded his potential, and then fell under the burden of the duty undertaken. He moulded his convictions to be as firm as a Bone (one of O. Terletsky's pseudonyms), though he was well aware of being small and quiet in nature, like a Poppy seed. O. Terletsky had always been amid those few who walked alongside Ivan Franko.

Keywords: Populists' communities (narodovs'ki hromady), socialist ideas, litigation, Ivan Franko, the *Sich* society, historical investigations, abolition of the serfdom in Galicia, friendly relations.